COMUNA BIRCHIȘ

Denumiri: *Marosberkes, Birkisch*

Birchiș: *Beykes Inferior et Superior* (1506), *Pirtes* (1509), *Marosberkes, Birtesch, Pirciș*

Căpâlnaș: *Kápolnás, Alsó- și Felsókápolnás, Kapelnasch*

Ostrov: *Zygethfew*. (1405), *Zygethfalu Marossziget* (*Insula Mureșului*),

Virișmort: *Weresmarth* (1374), *Szádvörösmart*

Și în ziua de astãzi locuitorii satului, precum și a localităților din împrejurimi, tineri și bãtrâni, folosescvechea denumire de *„Pirciș”*.

Repere geografice:

Birchiș este o comună formată din satele **Birchiș** (reședința), **Căpâlnaș**, **Ostrov** și **Virișmort.** și se întinde pe o suprafaţă de 10 228 ha. Localitatea Birchiș este situată în zona de contact a culoarului Mureșului cu Dealurile Lipovei, la o distanță de 81 km față de municipiul Arad. Vatra satului Birchiș se gãsește lângã poalele colinelor ce fac parte din Dealurile Lipovei și se întinde de la pârâul Livezilor pânã la pârâul (fabricii) Doldorei, pe o lungime de 2 km pe direcția est – vest.

Istoric

Prima atestare documentară: Birchiș (1506), **Căpâlnaș** (1397), **Ostrov** (1405) și **Virișmort** în 1374

În urma unor sãpãturi arheologice din 1976, fãcute în hotarul localitãții Cãpâlnaș (comuna Birchiș) s-a descoperit o urmã romanã, și anume o întãriturã cu plan pãtrat, cu colțuri rotunjite, cu dimensiunile 42 x 42 m. Dupã I.Horațiu Crișan, aceasta ar fi *„o micã întãriturã de pãmânt din Evul Mediu, dar judecând pe baza amplasãrii caracteristice, cât și pe baza aspectului ei, mergând pânã în cele mai mici amãnunte pare a fi mai degrabã un burgus roman, decât o fortificație din epoca feudalã”*. Tot în urma unor sãpãturi arheologice efectuate la Birchiș au fost descoperite patru bare de aur, diferite, de la brățări de proveniență traco-dacice.

Pãdurea care se gãsește în sudul comunei **Birchiș** a servit ca loc de refugiu pentru iobagii români,în timpul rãzmeriței de la 1788. Mișcãrile revoluționare din 1848, în care au fost cuprinși români voluntari pentru armata popularã din pãrþile Birchișului și Cãpâlnașului, au adus la desființarea iobãgiei și la ușurarea vieții țãranilor, comuna fiind înzestratã cu circa 250 ha izlaz în jurul ei.

În 1806 satul Birchiș apare menționat pe harta lui Lipszky. În anul 1828 Birchiș este consemnat ca *oppidum* – târg. Clădirea primăriei din Birchiș a găzduit în anul 1918 Consiliul Național Român comunal.

La **Căpâlnaș** a fost o cetate cu val de pământ (földvar). În 1397 este menționat Iuga voievod din Căpâlnaș, un feudal român local. În 1427-1429 satul Căpâlnaș era stăpânit de domeniile Garay și Bánffy, în cadrul domeniului mai larg al Vărădiei. Localitatea Căpâlnaș este pomenită în acte în anii 1477, 1479, 1483. În 1590 satul era în posesia familiei nobiliare românești Jósika.

În 1717 Căpâlnașul apare pe harta lui Mercy. În 1806 este menționat pe harta lui Lipszky. În 1828 localitatea este atestată ca *oppidum*, târg.

În istoria localității Căpâlnaș contează ramura lui **Mihai de Mocioni**. El a locuit inițial în Tokay, în Ungaria, unde avea case și pământuri. Fii săi au fost înnobilați de către Francisc I. În a treia generație a acestei ramuri, Mihai (1811-1890) se căsătorește, în 1836, cu verișoara sa, Ecaterina de Foeni, unificând cele două familii. Tatăl Ecaterinei, Ioan Mocioni de Foeni, cumpără în 1853 de la conții Zichy domeniul de 6000 iugăre de la Căpâlnaș cu suma de 260.000 florini. Acolo s-au stabilit cei doi, domeniul ajungând în posesia familiei Mocioni.

Cei doi soți vor ridica un palat în stil francez. Atât timp cât a trăit, Ecaterina a fost o figură dominantă a Căpâlnașului, sprijinind pe fratele ei, Andrei, în susținerea tuturor manifestațiilor culturale românești din vremea sa, amenajând în una din camerele castelului o farmacie, medicamentele fiind oferite țăranilor de pe domeniu.

În 1405 este menționat *Georgius de Zygethfew*. În 1479 localitatea **Ostrov** făcea parte din domeniul Sadului, satul fiind menționat și în 1483. La începutul veacului al XVI-lea, Ostrovul era în proprietatea domeniului cetății Șoimoș, fapt atestat de documente din 1506, 1510, 1512 și 1528. Satul Ostrov este pomenit documentar și în anii 1596 și 1599. În 1723 apare pe harta lui Mercy. Satul a fost mutat pe actualul său loc în jurul anului 1800, datorită inundațiilor repetate ale râului Mureș. Urmele vechiului sat se păstrează la distanța de 2 km, înspre Mureș.

Localitatea **Virişmort** este menționată în documente din 1374 și 1402. În 1427 satul era stăpânit de domeniul Garay. Peste câteva decenii, în 1479, satul Virişmort era în posesia domeniului Sadului, a familiei nobiliare Bánffy. Așezarea apare consemnată în alte documente din 1483, 1506 și 1596. În 1723 apare pe harta lui Mercy.

În contextul intrării trupelor române în Transilvania, în 1916, este închis de autorități învățătorul Iuliu Marșieu din Birchiș, care a fost dus la Arad, transportat la Szeged fără a fi judecat și fără a se ști în continuare de soarta lui. În noiembrie 1918, conacul familiei Mocioni din Căpâlnaș a fost devastat. Avocatul George Dobrin, reprezentantul domeniilor familiei Mocioni relatează, în 1919, într-o scrisoare trimisă unui coleg, avântul revoluționarilor din noiembrie 1918 de pe Valea Mureșului: „*Atât în Căpâlnaș, cât și în Birchiș, în Bulci și în Bata și Țela s-au întâmplat lucruri de necrezut ... oamenii de pe întreaga vale a Mureșului trăiesc în închipuirea că a încetat orice ordine de drept și lor le sunt permise toate*”.

Din localitatea Birchiş au fost mobilizați în primul război mondial 345 de persoane dintre care 55 au murit pe front; 450 persoane din Căpâlnaş, dintre care au murit 84 și 151 persoane din localitatea Ostrov, murind 17. Totodată s-au înscris 8 voluntari din Birchiş și 9 din Căpâlnaş. În urma acestui război, în 1921, pelângă împroprietărirea þăranilor săraci care au luat parte la război, comuna a fost împroprietărită cu peste 600 ha pășune, teren ce aparținea familiilor Mocioni și Bethlen.

Un număr mare de locuitori români din părþile Aradului, în special dintre tineri, în septembrie 1944 au plecat voluntari pe frontul antihitlerist. Din Birchiş au participat 80 de persoane, care au luptat pentru eliberarea Transilvaniei răpite prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940, pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei.

Monumente:

Biserica Ortodoxă din satul Căpâlnaș edificată în 1826.

Castelul "Mocioni-Teleki" din Căpâlnaş sau *Micul Trianon*, construcție datând din secolul al XIX-lea, monument istoric şi de arhitectură (în prezent sanatoriude boli psihice) a aparținut familiei Mocioni, ultima membră a familiei căsătorindu-se cu un membru al familiei conților Teleki. Castelul este construit în stil francez și este format din parter și etaj. A fost ridicat de către familia nobiliară de origine aromână Mocioni, proprietară a domeniului. Familia Mocioni, prin reprezentantul ei, Constantin Mocioni, un preot ortodox, pleacă din Macedonia stabilindu-se în Ungaria. Cei cinci fii ai săi au făcut comerț la Budapesta și au strâns o avere consistentă. Doi dintre ei, Andrei și Mihai, sunt înnobilați de Împăratul Iosif al II-lea și sunt strămoșii celor două ramuri ale familiei: dr Mocioni și de Foeni. Situat în centrul satului, castelul are un parter și etaj. A fost ridicat în jurul anului 1860 de către arhitecți și meșteri italieni, fiind restaurat în anul 1964. Fațada decorată cu patru coloane de piatră și capiteluri corintice având în cele trei spații câte o ușă considerabilă, iar deasupra lor câte o fereastră pătrată, este prevăzută deasupra în toată lungimea cu o coronița artistic dantelată. Ușile comunică între salonul castelului și spațioasa terasă, la care accesul din exterior este

asigurat de două trepte de marmură în formă de semicerc. Înconjurat de un parc spațios, castelul are în față statuia unui cerb. Imobilul are 24 de camere.

O casă de olar din Birchiș este expusă la Muzeul Satului Bănățean.

Evoluția demografică

Birchiș: 1717- 24 familii; 1786- 232 familii; 1828- 237 familii; 1851- 1393 locuitori; 1869- 1608 persoane; 1880- 1466 suflete; 1890- 1464 locuitori; 1900- 1493 persoane; 1910- 1489 suflete; 1922- 1527 locuitori.

Căpâlnaș: 1786- 267 familii; 1828- 325 familii; 1851- 1400 locuitori; 1869- 1541 persoane; 1880- 1348 suflete; 1890- 1518 locuitori; 1900- 1506 persoane; 1910- 1602 suflete, 1922-1758 locuitori.

Ostrov: 1786- 76 familii; 1828- 108 familii; 1851- 547 locuitori; 1869- 733 persoane; 1880- 661 suflete; 1890- 653 locuitori; 1900- 626 persoane; 1910- 599 suflete; 1922- 569 locuitori.

Virișmort: 1717- 6 familii; 1786- 45 familii; 1828- 86 familii; 1851- 301 locuitori; 1869- 380 persoane; 1880- 288 suflete; 1890- 295 locuitori; 1900-279 persoane; 1910-289 suflete; 1922- 289 locuitori.

Populația comunei Birchiș: 1930- 3714 persoane; 1956- 3320 suflete; 1966- 2985 locuitori; 1977- 2705 persoane; 1992- 2106 suflete; 2002- 2044 locuitori (întreaga comună); 2011- 1854 persoane (întreaga comună).

Conform recensământului efectuat în 2011, populația comunei Birchiș se ridică la 1.854 de locuitori, în scădere față de recensământul anterior din 2002, când se înregistraseră 2.044 de locuitori. Majoritatea locuitorilor sunt români (87,49%), cu o minoritate de romi (8,63%). Pentru 3,18% din populație, apartenența etnică nu este cunoscută. Din punct de vedere confesional, majoritatea locuitorilor sunt ortodocși (85,11%), dar există și minorități de penticostali (7,98%) și baptiști (2,8%). Pentru 3,18% din populație, nu este cunoscută apartenența confesională.

Biserica

Biserica Ortodoxă Birchiș

Pe vatra veche a satului, la locul numit "*Balta bisericii*, a existat o bisericã de lemn cu hramul Sf. Arhangheli. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, mutându-se vatra satului, în anul 1786 a fost mutatã și biserica, pentru care au fost cheltuiți 32 de florini. Biserica avea picturã interioarã, dar nu se cunoaște numele pictorului. **Biserica Ortodoxă Birchiş,** construită în 1811-1812 are o înfãțișare barocã, în interior se remarcã iconostasul sculptat în lemn pe la 1848. De asemenea s-a pãstrat aici și o colecþie de icoane, majoritatea provenite din secolul al XVIII-lea.

Dupã construirea bisericii actuale, cea veche de lemn a fost vândutã în anul 1818 satului Breazova (județul Timiș), recunoscându-i-se calitatea de monument de artã.Ulterior a fost demolatã.

Biserica Ortodoxă Căpâlnaș

Actuala biserica a fost ridicata in anul 1826**.** A fost ridicata de catre credinciosii satului Capalnas prin contributii benevole si mai ales in urma veniturilor celor 7 targuri ce le avea satul inca de pe timpul imparatesei Maria Tereza**.** Biserica este ridicata din caramida arsa, pardoseala fiind facuta din placi asemanatoare cu gresia de astazi iar acoperisul este din tabla**.** Pictura a fost executata si terminata in anul 1856 de marele pictor sarb Nicolae Alexici. La pictura, satul si biserica au fost ajutati de vestita familie Mocioni.

Biserica Ortodoxă Virișmort

În satul Virișmort a existat o bisericã din lemn în jurul anului 1700.La 28 aprilie 1853, consistoriul de la Timișoara inițiase o colectã pentru construirea unei noi biserici la Virișmort, deoarece cea veche a avut mult de suferit, atât în timpul revoluþiei din 1848/ 1849, cât și prin

revãrsãrile Mureșului din anii 1850 și 1851. În anul 1855 a fost construitã o nouã bisericã , tot din lemn, cu hramul „*Nașterea Maicii Domnului*”. Bolta era semicircularã, din scândurã de brad și acoperitã cu șindrilã, interiorul era lipit cu pãmânt și vãruit, iar vatra din pãmânt bãtut.Deasupra pronausului avea un turn din lemn. A fost sfințitã la 8 septembrie 1855 de protopopul Ioan Țãranu al Lipovei. Ea a fost demolatã de mai bine de trei decenii.

Biserica Ortodoxă Ostrov

În satul Ostrov a existat o bisericã din lemn încã din secolul al XVIII-lea.În anul 1836, protopopul Vasile Caracioni sfințea biserica de lemn cu hramul „*Cuvioasa Paraschiva*”. În anul 1888 credincioșii intenþionau sã-și construiascã o bisericã nouã. În anul 1890 este construitã actuala bisericã
de zid cu hramul celei vechi.

Învățământ

Școala confesională românească din Birchiș și-a deschis porțile în anul 1788. Școala a funcționat fãrã local propriu între anii 1788-1828 având ca prim învãțator pe Solomon Iosifovici. Prima școalã ziditã în noul sat la 1828 a servit ca lãcaș de educație 106 ani, când în 1934 a fost demolatã și, din materialul bun s-a clãdit chiar pe același loc, astãzi servind de Cãmin Cultural. În 1875 s-a zidit al doilea local de școalã care existã și azi sub denumirea de „*Școala veche*”. În anul școlar 1824-1825 la școala Birchiș, a funcþionat ca învãțãtor Mihai Ungur. Erau 145 de copii(85 de bãieți și 60 de fete) dintre care 59 frecventau școala (49 de bãieți și 10 fete).

Învãțãtorul Ion Mihailovici avea 13 ani de serviciu în 1844. Director școlar era Partenie Iasimovici. Școala avea un efectiv de 67 de elevi. Baza materialã a școlii era asiguratã de cei 1578 de locuitori din sat. În anul școlar 1845-1846 cursurile școlare au fost frecventate de 76 de copii. La data de 1 noiembrie 1866 școala Birchiș aparþinea de Inspectoratul Lipova. Învãțãtorul Ion Mihailovici avea 115 elevi (81 de bãieți și 34 de fete) care frecventau școala din 191 recenzați.

Actuala școalã a fost construitã în anul 1934, în dreapta bisericii, fiind denumitã atunci „*Școala Primarã Alexandru Mocioni*”, iar primele documente despre școalã dateazã din anul 1929. Aceste date sunt confirmate de multiplele proiecte de construcție existente în arhiva școlii.În anul 1975 i s-a alãturat construcției existente o construcție nouã prin aportul pãrinților și al altor oameni din localitate.

Școala românească din Căpâlnaș s-a înființat în 1777. În anul școlar 1823/1824 la școala din Căpâlnaș învățau 123 elevi. Școala confesională din Virișmort și-a început activitatea în 1788, având 28 elevi în anul școlar 1823/1824.

În comuna Birchiş funcţionează 3 grădiniţe, 2 şcoli generale cu 368 elevi şi preşcolari, 28 de cadre didactice.

Economie

Economia comunei este predominant agrară, cultura cerealelor şi creşterea animalelor fiind bine reprezentate. Nãscut din necesitãți economico-sociale, **olãritul** s-a perpetuat neîntrerupt de la apariția sa și pânã în zilele noastre, prin pãstrarea tradiției și transmiterea ei din generație în generație. Olarii din Birchiș, deși numeroși, nu constituiau majoritatea covârșitoare a populației bãrbãtești. În Birchiș s-au modelat oale de când existã așezarea pe vatra actualã (sfârșitul secolului al XVIII-lea) meşteşugul cunoscând o perioadã de înflorire în secolul urmãtor, stagnând la mijlocul secolului al XX-lea.

Ultimul olar din Birchiș a murit în anul 1994, Dehelean Dumitru (Jicheran -70 ani), care a abandonat olãritul pentru a îmbrãțișa o altã meserie, mai rentabilã, aceea de cojocar, meserie pe care a practicat-o pânã a murit. Alți olari care au practicat aceastã meserie într-un trecut nu prea îndepãrtat au fost: Manguța Victor (Bîrlan) 73 ani, Giura Dumitru (Șidãl) 67 ani, Pãvicã Alexandru (Cocan) și Cãrãpangea Ion (Nesu), Giura Ionel (Crãciunel) și Manguța Traian (Bîrlan).

Olarii din Birchiş îşi procurau materia primã pentru confecţi onarea vaselor din locuri diferite: pãmântul din care se produceau numai „oale roşii smălţuite" îl extrãgeau din păşunea satului (care începea din capătul uliţei cu şidãl) din galerii sãpate la adâncime micã 30-40 cm, lutul din care modelau „oale albe nesmãlþuite" îl aduceau de la Zolt, Jupâneşti, Curtea, Mîtnicul Mic, extrãgându-l de la 1,5 – 3 m.

Tradiţii şi obiceiuri

Dansurile populare se remarcã prin frumuseţe, ritm şi varietate. Acestea au fost culese de la câţiva interlocutori (tineri şi bãtrâni): Ioan Lupulescu, Victor Ruja, Ioan Murãrescu, Dorina Secoşan, Ioan Forgaci, Simion Cibian,Dumitru Ioþcu, Ileana Gaşpar, Gheorhe Bold, Nicolae Biro (vioarã) şi Ioan Biro (saxafon). Localitãþile din comuna Birchiş dispun de un folclor coregrafic ce se desprinde din zona Banatului, continuând mesajul acesteia şi transmiþând dincolo de Mureş o parte din valorile acestei creaţii, achiziþie a timpului istoric.

Jocurile din Birchiş sunt mai numeroase în comparaþie cu alte subzone, dar în acelaşi timp ni se înfãţişează cu un text coregrafic mai redus. Ciclul de trei jocuri principale, „*Ardeleana*", „*Învârtita*" („*De doi*") şi „*Pe picior*" este completat de „*Şireghea", „Sfãditã*", „*Mãzãrichea*", „*Cãţeaua*", „Ciocãnitã", „Hora mare" etc., acestea din urmã preferându-se mai cu seamã pe la nunþi, botezuri sau rugi (nedei).

În cadrul Căminului Cultural sunt valorificate artistic renumitele tradiţii folclorice ale Birchişului, din folclorul muzical remarcându-se corul mixt de peste 100 de ani, dansurile populare, datina de nuntă, obiceiurile de iarnă etc. Din această bogăţie folclorică s-au menţinut o serie de obiceiurila nuntă, ca scoaterea miresei la poartă şi apoi după actul căsătoriei la ciubăr, unde nuntaşii prin diferite strigăte adecvate şi cîntece de nuntă, fac despărţirea miresei de familia ei, iar după cununie prezentarea ei soacrei. În acdrul Căminului Cultural funcţionează şi un punct muzeistic, unde sunt expuse piese de port popular, diferite lăzi de zestre, obiecte casnice. Atrage în mod deosebit colecţia de ceramică provenită din vechiul centru de olari, a cărui reminiscenţă se menţine în denumirea străzii Olarilor. Oalele de dimensiuni mari purtau ca ornament brâul alveolar, de tradiţie dacică.

Portul popular din comuna Birchiş

Costumul femeiesc din Birchiş se bazează pe jocul suprafeţelor de alb şi negru, care îi conferã o mare sobrietate. Ornamentele sunt dispuse în partea de jos a poalelor şi mai ales pe mânecile spãcelului sub forma specificã de „pui tablã" compacte. De asemenea pe mâneci şi pe poale se întâlnesc şiruri verticale cu gãurele cusute cu arãmiz alb, motiv numit „cheia". Cipca (dantela) croşetatã manual cu diferite modele florale este aplicatã la mâneci şi în partea de jos a poalelor. Peste spãcel femeile purtau laibãr cusut pe „somot" (catifea neagrã) cu arãmiz galben.

Peste poale se aşazã cătrânţa cu fir şi mãrgele. Ea este o variantã a celei bãnãţene executatã însã pe somot şi cu motive florale stilizate. Este prezent şi opregul cu „peticul" (partea superioarã) cu mult fir metalic auriu şi ciucuri roşii, care atârnã în jos.

Peste poale se mai întâlnesc „laţi" cu fir – unul aşezat în faţã, iar celãlalt în spate. Ansamblul costumului este completat de salba cu bani, care împodobeşte capul. Deci, principala podoabã capilarã a fetelor în preajma mãritişului erau „*banii pe cap*". Se aplicau pe o pânzã trei – patru rânduri de monede de argint, printre ele mãrgele de sticlã, „pene" (flori) din târg şi-n faţă „zulufi" (cocori din pãr) prinşi cu agrafe din os. Se leagã la spate cu panglici. Pãrul era însã împletit într-o cică – coadă – lăsată liber pe spate, peste care se puneau bani prinşi la fel pe o pânză.

Costumul bãrbãtesc din Birchiş este în întregime alb cu ornamente puţine, executate în arãmizi. Este confecţionat din pânzã albã de cânepã ţesutã în rãzboi. El este alcătuit din cãmaşã cu „pumnari" (manşetã) brodatã manual cu motive florale la guler, sub formã de „potcoavã". Acelaşi motiv coboarã pe piept, unde se gãsesc „bumbi" (nasturi) mici şi deşi. Pantalonii sau izmenele sunt

confecţionaţi din aceeaşi pânzã, cu aceleaşi modele şi sunt cãlcaţi „în pãturi” (plisaţi). Albul cãmãşii contrasteazã cu negrul ornamentelor de pe laibãr, care este o altã piesã de tip bãnãţean, dar de dimensiuni mai mici. Laiberele de Birchiş sunt frumos împodobite. Ele sunt lucrate din stofã de lânã albã („habã”) pe care se aplicã un şnur negru cu diferite modele. Pe lângã haba albã se mai întrebuinþa „haba vânãtã”, denumitã de cãtre localnici culoarea „gheneral”, deoarece amintea pe cea a uniformei generalilor austrieci.

Turism

Localitatea Birchiş este cunoscută atât în ţară cât şi în străinătate pentru obiectele de ceramică realizate de meşterii locali. Obiective turistice importante sunt: **castelul Mocsoni-Teleki din Căpâlnaş**, **biserica ortodoxă din Căpâlnaş**, **Nedeia de la Birchiş** din 8 septembrie şi întâlnirea cu fiii satului Căpâlnaş din 15 august.

Un obiectiv important cu valoare de arhitectură peisagistică este **parcul dendrologic Cîpâlnaş**, situat la limita estică a celei mai mari depresiuni intramontane de pe culoarul Mureşului inferior, pe o suprafaţă de circa 8 hectare. Parcul, împreună cu micul castel, a fost construit de **familia aromână Mocsoni – Mocioni**, în deceniul al şaselea al secolului al XIX-lea. În prezent parcul se află în subordinea Direcţiei Sanitare a judeţului Arad. Aici venea an de an Vincenţiu Babeş, atras de biblioteca cuun bogat conţinut istoric şi social-politic. Aici soseau gazetarii români din monarhia austro-ungară, pentru subvenţionarea ziarelor de expresie românească. Biblioteca Complexului Muzeal Arad posedă o serie de cărţi din domeniul ştiinţelor naturii, provenind de la această reşedinţă domenială.

Între anii 1949-1952 castelul Mocioni a aparţinut G.A.C. din Bulci, fiind folosit drept grădiniţă şi şcoală. Între 1952-1979 a adăpostit un preventoriu pentru copii. Din 1979 a devenit spital psihiatric. Accesul de la drumul judeţean la poarta castelului se face pe o alee flancată de platani monumentali, pe o lungime de aproximativ 100 de metri. Faţada sudică a castelului Mocioni are în faţă alei cu flori şi bănci pentru odihnă. Albia pârâiaşului s-a colmatat lent după 1949. Deşi parcul dendrologic, cuprinzând 15 specii, de arbori, se află în incinta Spitalului de boli psihice, poate fi vizitat.

Bibliografie

Arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice: dosar 2957/f.a. (Castelul Teleki din satul Căpâlnaş).

Blaj, Violeta, *Ceramica populară de la Birchiş*, în ”Ziridava”, nr. XII, 1980.

Botiş, Teodor, *Monografia familiei Mocioni*, Bucureşti 1939.

Colta Rodica, Sinaci Doru, Traia Ion, *Căprioara. Monografie*, Editura Mirador, Arad, 2011.

****Defileul Mureşului Inferior. Album de prezentare*, editat de Mihai Pascu, Iulia Dărăban, Violeta Turcuş, Marian Petrescu şi Iulia Stana, Universitatea de Vest ”Vasile Goldiş”, Arad, 2012

. Demşea, Dan, *Un istoric al parcurilor şi grădinilor decorative din teritoriul judeţului Arad (secolele XVIII-XX). Obiectivele din afara oraşului Ara*d, în ”Ziridsva”, nr. XXIII, Arad, 2002.

Florescu, Domnica, *Birchiş: schiţă monografică*, Editura Mirador, Arad, 2008.

***Kallina Mór”, *Krónika,* nr. 6, 1913.

Horvath, Hilda, *Stilus, szellem, tradicio. A tortenelmi Magyaroszag kastelyai*, Varpalota, 2010.

Ion, Narcis Dorin, *Castele, palate si conace din Romania*, vol. I, Ed. Fundatiei Culturale Romane, Bucuresti, 2001.

Nini, Ştefan, *Monografia localităţii Birchiş*, mss.

Popeangă, Vasile, *Reţeaua şcolară arădeană din 1877*, în Vasile Popeangă, *Studii din domeniul ştiinţelor educaţiei*, Editura ”Vasile Goldiş” University Press, Arad, 2007.

Vesa, Pavel, *Biserici de lemn de odinioară*, Editura Gutenberg, Arad, 1997.

Doru Sinaci